

Romanların Konut Ayrışmasını Etkileyen Faktörler: Aydoğdu Mahallesi, Tekirdağ

*Factors Affecting the Romani Residential Segregation:
Aydoğdu Neighbourhood, Tekirdağ, Turkey*

Duygu GÖKCE

ÖZ

Romanların konut ayrışması, çok boyutlu sosyal dışlanma sürecinin bir tezahürüdür. Bir azınlık etnik grubun konut ayrışması, toplumsal bağlamın bir yansımasıdır. Bu nedenle makalede, Türkiye bağlamında, Tekirdağ Aydoğdu mahallesi örneği üzerinden Romanların konut ayrışmasını etkileyen faktörleri açıklamak ve bu bağlamda, Romanların konut kariyerinin geleceğini değerlendirmek amaçlanmıştır. Romanların konut seçimi ve kısıtlamalarını analiz etmek için mahalledeki 320 hane ile anket yapılmış, Roman dernekleri ve ilgili kurumlardan yetkililerle derin görüşmeler yapılmış ve mahallenin konut ve yerleşim dokusuna ilişkin mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir. Romanların konut ayrışmasının; hem gönüllülüğe hem de zorunluluğa dayanmakla birlikte, konut piyasasının arz tarafındaki uygulamalar ve hanehalkının sahip olduğu kısıtlı kaynaklar nedeniyle daha çok zorunlu bir tercih olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kentsel dönüşüm; konut ayrışması; Romanlar; sosyal dışlanma.

ABSTRACT

The Romani residential segregation is a manifestation of a multidimensional social exclusion process. Residential segregation of a minority ethnic group reflects the social context. In this article, in the context of Turkey, the aim is to explain the factors influencing the Romani residential segregation through an Aydoğdu Romani neighbourhood case study and to evaluate the future of Romani housing. In total, 320 households were interviewed, and in-depth interviews were done with authorities from Romani associations and related institutions, and spatial analysis was carried out regarding the neighbourhood's housing and settlement pattern to analyse the choices and constraints on housing of the Romani. Residential segregation of the Romani, although based on both choice and necessity, due to the practices on the demand side of the housing market and the limited resources of the households, tends to be a forced choice.

Keywords: Urban renewal; residential segregation; Romani; social exclusion.

"Makale, 112K439 nolu "Romanların Kültürel Süreklilikleri ve Sosyal İçermelerini Destekleyici Bütünleşik Kentsel Dönüşüm Planlaması İlkeleri: Tekirdağ Aydoğdu Mahallesi" başlıklı TÜBİTAK projesi tarafından desteklenmiştir."

Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta

Başvuru tarihi: 24 Haziran 2017 - Kabul tarihi: 18 Ocak 2018

İletişim: Duygu GÖKCE. e-posta: duyugokce@sdu.edu.tr

© 2018 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2018 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Giriş

Romanların konut ayrışmasının nedenleri, göçmenler veya etnik grupların konut ayrışmasını veya yoğunlaşmasını açıklayan teorik yaklaşımlar incelenerek değerlendirilebilir. Mekânsal ayrışma ve yoğunlaşma sürecine ilişkin açıklamalar 1920'lerde ortaya konulan Chicago Okulu'nun ekolojik yaklaşımına kadar uzanmakla birlikte, açıklamalarda davranışsal teorilere, kısıtlama odaklı yaklaşımlara ve makro düzeydeki gelişmelerin etkisine sıkça başvurulmaktadır.¹

Davranışsal yaklaşım (ör. etnik-kültürel yaklaşım), konut ve yerleşim hareketliliğinde bireylerin veya hanehalklarının tercihlerini ve algılarını içerir ve konut piyasasının talep tarafına odaklanır.² Aile yaşam döngüsündeki olaylar ve pozisyonlar (evlilik, boşanma, göç, iş kariyeri vb.) hanehalkı özellikleri (hanehalkı büyüklüğü ve bileşimi vb.) ve hanehalkı kültürel özellikleri hanehalklarının seçimlerinde temel belirleyiciler kabul edilir.³ Davranışsal yaklaşımların mekânsal ayrışma sürecini açıklamak temel amacı olmasına rağmen, hanehalkı tercihleri göz ardı edilemez, aksine vazgeçilmez bir bileşendir.⁴

Konut piyasasının talep tarafında, hanehalkı ve bireylerin kullandıkları kaynaklar ve karşılaştıkları kısıtlamaları açıklayan çalışmalar da mevcuttur. Bu açıklamalar, neo-Marksist ve neo-Weberyan Okul'un bakış açılarına dayanmaktadır. Marksist bakış açısı, etnik gruplar ve göçmenlerin ayrışma desenlerini açıklamada oldukça yetersiz kalmasına karşın, irksal eşitsizliklerin yapısal bileşenlerini netleştirmeye yardımcı olmuştur. Neo-Weberci yaklaşımda John Rex tarafından ortaya konulan "konut sınıfları" kavramı öne çıkmıştır.⁵ Konutun, kıt bir kaynak/meta olduğu ve farklı grupların bu konutlara erişimlerinin konut piyasasındaki güçlerine göre farklılaştığı ifade edilmiştir.⁶ Hem Marksist hem de Weberci yaklaşım, bireylerin/hanehalklarının sahip oldukları kaynakların konut piyasasındaki güçlerini belirlediğini vurgulamıştır.

van Kempen ve Özüekren,⁷ finansal, bilişsel, politik ve sosyal kaynaklar ile mevcut konut koşullarının hanelerin konut piyasasındaki pozisyonlarını açıklamada etkili olan kaynaklar olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Buna göre, finansal kaynaklar gelir, gelir güvenliği ve sermaye varlıklarıyla; bilişsel kaynaklar etnik grupların eğitim, beceri ve yerel konut piyasası bilgisiyle; politik kaynaklar yasal veya yasal olmayan politik güçteki insanlarla etkileşimle; sosyal kaynaklar uygun konut bulmaya yardımcı olabilecek kişilerle bağlantılı olmayla ilişkilidir. Mevcut konut veya yerleşme koşulları da gelecekteki konut durumu

için önemli bir kaynaktır. Bu kaynaklar hanehalkının konut piyasasındaki konumunu, konuta erişimini ve seçim fırsatlarını etkilemektedir. Etnik gruplar bu kaynaklar açısından konut piyasasında iyi konumda değildir. Onlar, kendi seçtikleri mahallelerde yaşamak ve standart altı konutları satın almak veya kiralamak zorunda olabilir.⁸

Konut piyasasının arz tarafında ise, devletin, kent yöneticilerinin ve devlet kurumlarındaki bireylerin rolü konuta erişimde önemli role sahiptir. Devletin konut piyasasındaki gücü (konut arzında sosyal kiralık konut miktarı, düşük konut sübvansiyonları vb.), göçmenlerin konuta erişim fırsatlarını etkileyebilir.⁹ Yerel yönetim ve konut birliklerindeki bireylerin göçmen ailelere yönelik ayrımcı uygulamaları (kota ayarlama, yanlış bilgi verme vb.), yerel yönetimin düşük gelirli hanelerin tahliyesine dayalı kentsel yenileme politikaları; konut tahsisini, kiralık konuta erişimi ve seçim olanaklarını etkilemektedir.¹⁰

Etnik temelli konut ayrışmasını açıklamaya çalışan bireysel, yerel ve ulusal düzeydeki bahsi geçen açıklamalara küresel düzeydeki makro gelişmelerin (küreselleşme ve ekonomik gelişmeler, politik gelişmeler, demografik gelişmeler vb.) doğrudan ve dolaylı etkisini de dahil etmenin gerektiği giderek kabul edilmektedir.¹¹

Küresel düzeydeki ekonomik yeniden yapılanmanın, ulusal-yerel gelişmeler ve hanehalklarının seçim desenleri üzerinde etkileri mevcuttur. Konut koşulları; hanehalkı tercihleri, hane kaynakları ve konutun erişilebilirliği ve kullanılabilirliği arasındaki ilişkinin sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu etkileşim ekonomik, politik ve demografik bir bağlamda oluşmaktadır. Bu bağlam, bir ülkeden diğerine, bazen ülkeler içindeki bölgeler arasından bile farklılık gösterebilmekte, bu elemanlar zaman içinde değişebilmektedir.¹² Bu nedenle bir bölgedeki konut ayrışmasını açıklamaya dayalı çalışmalar, o zaman ve koşullara/bağlama göre analiz edilmelidir.

Ekonominin küresel yeniden yapılanması, işgücünün sektörel yapısında ve işbölümünde değişime yol açmış ve bu değişim geleneksel endüstrilerde istihdam fırsatlarını azaltmıştır. Göçmenlerin yoğun çalıştığı bu endüstriler, hanehalklarının gelirlerini ve konut piyasasındaki pozisyonlarını olumsuz etkilemiştir. Politik gelişmeler yani sahip olunan haklar (ikamet, çalışma, sosyal ve siyasi haklar) ve ilgili yasalar ve yönetmelikler; göçmenlerin ev sahibi ülkede entegrasyonlarını ve konut ve işgücü piyasasındaki pozisyonlarını ve fırsatlarını etkileyebilir/sınırlayabilir. Demografik gelişmeler (ör. aynı bölgeye olan talebin veya göçün yüksekliği); konut piyasasında kıtlığa veya daha fazla rekabete neden olabilir.¹³

¹ Bolt, Kempen ve van Ham, 2008.

⁴ Bolt ve van Kempen, 1997.

² Clark, 1992; van Kempen ve Özüekren, 1998.

⁵ Ratcliffe, 1999.

⁶ Rex, 1996.

³ Clark ve Dieleman, 1996; Özüekren ve van Kempen, 2002.

⁷ van Kempen ve Özüekren 1998.

⁸ Özüekren ve van Kempen, 2002.

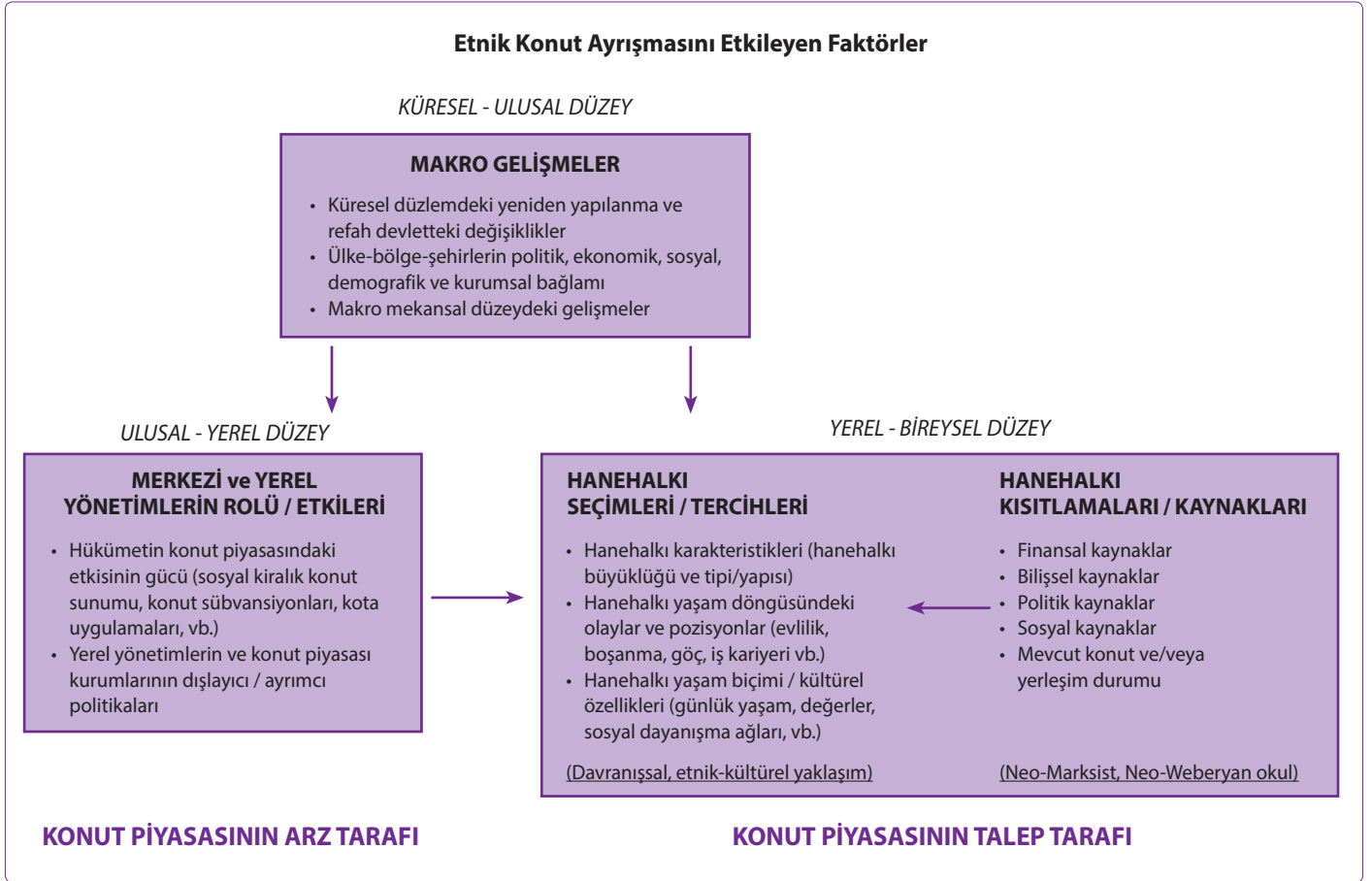
¹¹ Bolt, van Kempen ve van Ham, 2008.

⁹ Murie ve Musterd, 1996; Özüekren ve van Kempen, 1997.

¹² van Kempen ve Özüekren, 1998.

¹⁰ van Kempen ve van Weesep, 1991; van Kempen ve Priemus, 2002.

¹³ van Kempen ve Özüekren, 1998.

Şekil 1. Göçmenlerin veya etnik grupların konut ayrışmasını etkileyen farklı düzeydeki faktörler.

Kısaca, etnik grupların veya göçmen hanehalklarının konut piyasasındaki seçim özgürlüğü, arz yönlü dayatılan kısıtlamalar nedeniyle oldukça sınırlıdır.

İlgili literatürdeki tartışmalar; konut ayrışmasına ilişkin faktörlerin, çok sayıda ve karmaşık olduğunu, birbirleriyle dinamik bir etkileşim içinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴ Bu nedenle, mekânsal ayrışma çalışmalarında, bir-biriyle ilişkileri nedeniyle çeşitli düzeylerin (küresel ve bölgesel düzeyde ekonomi ve işgücü piyasası; ulusal düzeyde refah devleti; yerel düzeyde sosyal ağlar, sosyalleşme ve damgalanma süreçleri; bireysel düzeyde kişisel özellikler vb.) birarada değerlendirilmesi önemlidir.¹⁵

Göçmenlerin veya etnik grupların konut ayrışmasını etkileyen farklı düzeydeki faktörler; Şekil 1’de verilmiştir.

Avrupa’nın en geniş azınlık etnik grubunu oluşturan Romanlar, yüzyıllardır göç ettikleri her coğrafyada çeşitli düzeylerde ırkçı ve asimilasyoncu politikalara ve ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Eğitim, sağlık, altyapı hizmetlerine erişememe gibi çeşitli nedenlerle seyahat etmeyi bırakarak veya bırakmak zorunda kalarak yerleşik hayata geçenler, düşük eğitim seviyesi ve yoksulluk içerisinde ucuz işlerde

çalışarak, önyargılarla karşılaşarak, sağlığa elverişli olmayan gettolarda ve gecekonduarda tecrit edilerek yaşamaktadır. Romanların yaşadıkları ülkelerde ve şehirlerdeki konut ve yerleşim sorunları ile eğitim, istihdam, sağlık, ayrımcılık gibi diğer sorunlarını ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte,¹⁶ Romanların mekânsal ayrışmasını konu edinen çalışmalar sınırlı sayıdadır. Lebedinski¹⁷ ve Posova,¹⁸ Romanların konut ayrışmasını; iş piyasası, eğitim ve konut piyasasındaki ayrımcılıkla ilişkilendirmekte ve derin yoksulluk, yüksek işsizlik ve suç gibi olumsuz sonuçlarını vurgulamaktadır. Vincze,¹⁹ Romanların konut ayrışmasını sosyal dışlanmanın bir tezahürü olarak ele almış ve Romanlara yönelik bir pilot konut projesi için öneriler geliştirmiştir. Öneriler; konut, eğitim, istihdam, sağlık ve ayrımcılık alanlarında bütünlük önlemleriyle Romanların çoklu yoksunluklarını en aza indirmek ve katılımcı yaklaşımla sosyal içermelerini sağlamak hedeflerine dayanmaktadır. Ladanyi,²⁰ konut ayrışmasının nedenlerinden ziyade, ayrışmanın değişen desenini ortaya koymaktadır.

¹⁴ Cozma vd., 2000; Home, 2002; Niner, 2004; Sigona, 2005; Arayıcı, 2008; Ellis ve McWhirter, 2008; Powell, 2008; Greenfields ve Smith, 2011; Smith ve Greenfields, 2012.

¹⁷ Lebedinski, 2012. ¹⁸ Posova, 2012. ¹⁹ Vincze, 2012. ²⁰ Ladanyi, 1993.

¹⁴ Ratcliffe, 1999. ¹⁵ Musterd, 2005.

Türkiye’de Romanların tarihi ve konut durumu; sosyal dışlanma, yoksulluk, ayrımcılık, ayrışma ve yaşam koşullarının düşük kalitesi ile karakterize edilmiştir. Türkiye’de son yıllarda, ilgili literatürde Romanların sosyal dışlanmaya dayalı sorunları ve bunun olumsuz sonuçları üzerine artan bir ilgi vardır.²¹ Romanların konut ayrışmasıyla ilgili çalışmalar ise oldukça azdır. Bu çalışmalar,²² alan çalışmalarıyla Romanların çok boyutlu sosyal dışlanma sorunlarını ortaya koymakta ve konut ayrışmasını bununla ilişkilendirmektedir. Örneğin Gültekin,²³ konut ayrışmasını hanehalkı tercihlerine veya gönüllülüğe bağlı içsel faktörler (etnik sosyal ilişkiler, mahalle etkisi, demografik yapı, bohem yaşam tarzı, kültürel bağlılık, eğitimde ayrımcılık) ve yerel ve ulusal düzeydeki sosyal dışlanma nedeniyle zorunluluğa bağlı dışsal faktörlerle (sosyo-kentsel yaşamdan, iş piyasasından, konut arzından, devlet ve kentsel yönetim tarafından dışlanma) ilişkili açıklamış ve bunun fiziksel yoksunluk ve ayrımcılık, düşük sağlık koşulları gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını belirtmiştir. Ancak bu çalışmada konut ayrışmasının makro bağlamı ihmal edilmiştir.

Bir azınlık etnik grubun konut ayrışma faktörleri, yaşadığı toplumsal bağlamın resmini yansıtır ve bu bağlamlarda engelleri olabilir. Dolayısıyla benzer etnik gruplar farklı ülke veya şehirlerde tamamen farklı konut ayrışma süreçlerine veya konut kariyerine sahip olabilir. Bu bağlamda makalede, Türkiye ve örnek alan bağlamında Romanların konut ayrışmasını etkileyen farklı düzeydeki faktörler nelerdir?, bu faktörler etnik konut ayrışmasını açıklayan teorik yaklaşımlarla örtüşmekte midir? ve Romanların gelecekteki konut kariyeri ne olabilir? sorularına yanıt aranmaktadır.

Türkiye’de Romanların Durumu ve Hükümet Politikaları

Romanlar, Türkiye’nin her şehrinde ikamet etmekle birlikte Trakya bölgesinde yoğunlaşmıştır.²⁴ Farklı alt gruplara ve yaşadıkları bölgelere göre farklı kültürel özelliklere sahip olmalarına rağmen sosyal dışlanma temelli ortak sorunlar yaşamaktadırlar. Romanlar, eğitim, istihdam, barınma, sağlık vb. alanlarda birbiriyle bağlantılı ve kısır döngü içerisinde süregelen sosyal dışlanma sorunlarıyla karşılaşmaktadır.²⁵ Bir kısmının nüfus cüzdanına dahi sahip olmadığı Romanlar, erken yaşta evlenmekte; genelde

ilkokuldan sonra eğitime devam etmemekte; geliri düşük, geçici ve sosyal güvencesi olmayan marjinal işlerde çalışmakta; aşırı yoksulluk ve yoksunluk içerisinde yaşamakta; kamusal hizmetlere sınırlı düzeyde erişebilmekte; mülkiyet güvencesi olmayan kötü ve sağlıksız koşullarda toplumdan izole yaşamakta; uygulanan kentsel dönüşüm projeleriyle alternatif barınma imkanı sağlanmadan zorla tahliye edilmekte; toplumdaki önyargılar sonucu dışlanmakta ve bu nedenle çoğu zaman kimliklerini gizlemekte ve yeterince örgütlenememektedir.²⁶ Romanların konut ayrışması ve gecekondu tipi standart altı konutlarla karakterize olan konut kariyeri, bu çok boyutlu sosyal dışlanma sorunlarıyla yakından ilişkilidir.

Türkiye bağlamında, Romanların konut ayrışmasını etkileyen konut piyasasının arz tarafındaki faktörler, küresel düzlemdeki gelişmeler ve hükümet politikalarıyla bağlantılıdır.

Küresel ekonomik yeniden yapılanmaya paralel olarak 1980’li yıllarda Türkiye’de neo-liberal politikalar benimsenmiş; bu doğrultuda sosyal devlet fonksiyonları giderek azalmış, işgücünün sektörel yapısında ve istihdam olanaklarında değişim yaşanmıştır. Bu değişim tüm diğer dar gelirli gibi Romanların da sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve emek pazarındaki fırsatlarını olumsuz etkilemiştir. Romanların geleneksel işlerinin (sepetçilik, kalaycılık, bakırcılık, vb.) ekonomik geçerliliğini yitirmesi, iş piyasasındaki önyargılı tutum ve düşük eğitim düzeyleri gereği iş piyasasının talep ettiği bilgi ve beceriden yoksun olmaları nedeniyle geçici ve kayıt dışı işlere (hamallık, çöp ve kağıt toplayıcılığı, temizlik, tarım işçiliği vb.) yönelmişlerdir.²⁷ Buna ek olarak bir kısmının nüfus cüzdanına sahip olmaması, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerden yararlanmaları önünde bir engel olmuştur. Romanlar emek pazarındaki konumları gereği, konut piyasasında da avantajsız konumdadır. Bu da toplumun geriye kalanına oranla mülkiyet güvencesi olmayan konutlarda veya daha ucuz kiralık konutlarda yaşamalarının, kendileri için oldukça küçük ve düşük nitelikli konutlara ulaşabilmelerinin önemli bir nedenidir.

Küresel düzlemdeki bu değişiklikler, mekânsal gelişmelere yansımıştır. Kentsel toprağın aşırı değer kazandığı bu dönemde ülkenin ekonomik büyümesi inşaat sektörüne dayandırılmıştır. Kentler sermaye birikim sürecinin merkezi haline gelmiş ve bu bağlamda hükümet, dönüşüm yoluyla sektöre ivme kazandırma politikası benimsemiştir. Bu kapsamda 2000’li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm için yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Yasal düzenlemelerle, “kentsel yenileme veya yıkıp yeniden yapma” yöntemi esas alınarak dönüşümün fiziksel boyutuna odaklanılmıştır. Bu düzenlemeler, barınma hakkı, mülkiyet hakkı, yerleşme ve seyahat özgürlüğü gibi hak ve özgürlüklere müdahaleler içerdiği gerekçesiyle sıkça eleştirilmektedir. Ayrıca, yasal

²¹ Ö. Aksu, 2003; Arayıcı, 2009; Kolu-kırık, 2009; Türkiye’de Romanların Durumu, 2010; Akkan vd., 2011; Önen, 2013.

²² Ö. Gültekin ve Güzey, 2007; Gültekin, 2009.

²³ Gültekin, 2009.

²⁴ Türkiye’de yaşayan Roman vatandaşlara ilişkin nüfus ve konut istatistikleri ile coğrafi dağılımlarının mekansal haritaları bulunmamaktadır. İlgili yazında, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerindeki kentler başta olmak üzere ülke genelindeki her

kentte Roman vatandaşların bulunduğu ve resmi olmayan verilere göre ülkede yaklaşık 2 ila 5 milyon arası Roman vatandaşın yaşadığı belirtilmektedir (Marsh, 2008a). Genelde sosyal güvencesi olmayan kayıt dışı işlerde (kağıt, plastik toplayıcılığı, hurdacılık, işportacılık, çiçekçilik, temizlik, mevsimlik tarım işçiliği, müzisyenlik gibi) çalışmaktadırlar (Türkiye’de Romanların Durumu, 2010).

²⁵ Türkiye’de Romanların Durumu, 2010; Akkan vd., 2011.

²⁶ Marsh, 2008b; Kolu-kırık, 2009. ²⁷ Türkiye’de Romanların Durumu, 2010.

düzenlemelerle merkezi yönetime oldukça geniş yetkiler ve görevler verilmiştir. TOKİ, kent politikalarının yönlendiricisi, dönüşümün belirleyici temel aktörü haline gelmiş ve birçok denetimden muaf tutulmuştur.²⁸

Ayrıca küresel düzlemdeki söz konusu değişim, kentlerde yoksulluk, eşitsizlik, kutuplaşma ve ayrışmaların daha da keskinleşmesine yol açmıştır. Özellikle büyük şehirlerde bir yanda üst gelir grubuna yönelik kapalı siteler, diğer yanda yoksul kesimlerin yaşadığı kentten izole çöküntü bölgeleri belirginleşmeye başlamıştır. Türkiye’de Roman mahallelerinin hemen hemen hepsinde yaşanan mekansal ayrışma, bahsi geçen 1980 sonrası değişimle / kentsel parçalanmayla ortaya çıkmış değildir. Romanlar yüzlerce yıldır toplumun diğer kesimlerinden ayrı yaşayarak veya yaşamak zorunda kalarak dışlanma ve ayrışmayla karşı karşıya kalmıştır. Ancak etnik nedenli ayrışma ve eşitsizlik, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’deki Roman mahallelerinde de 1980’lerden sonra daha da keskinleşmiştir.

Sermayenin ve dolayısıyla yüksek gelir grubunun özellikle kent merkezine ilgisi, bu alanlarda yaşayan Romanlar için tehdit oluşturmuştur. Kent merkezinde yer alan Roman mahalleleri rant baskısı altında kalmış; düşük nitelikli konut stoku nedeniyle afet riski taşıyan ve/veya suç odağı niteliğinde olan bölgeler olmaları gerekçe gösterilerek dönüşümün hedefi haline gelmiştir.

Kentsel dönüşüm uygulanan Roman mahallelerinde Romanlar, kent çeperinde yapılan TOKİ konutlarına yerleştirilerek kentle ve işleriyle bağları koparılmış ve yerlerinden edilmiştir. Yaşam biçimi ve alışkanlıklarına uygun olmayan ve sosyal ilişkilerini zayıflatan yüksek katlı tektip apartmanlara yerleştirilmişlerdir. Ancak çoğu aile konutların taksitlerini, ulaşım maliyetlerini ve konutun yakıt ve aidatlarını ödeyememiş, uyum sorunu yaşamış ve kentin çöküntü bölgelerine geri dönmüştür.²⁹ Projeler Romanların çok boyutlu sorunlarının çözümünü ve sosyal içerme önlemlerini içerecek biçimde uzun vadeli ele alınmamış ve Romanların katılımını yeterince sağlamamıştır. Sonuçta projeler, mekansal ayrışmayı ve yoksulluğu daha da derinleştirmiştir.³⁰

Bu durum, hükümetin konut politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Türkiye’de bugüne kadar kapsamlı ve sürekliliği olan bir konut politikası oluşturulamamış ve politikaların sosyal boyutu zayıf kalmıştır. Kamu mülkiyetinde “sosyal konut” veya “ucuz kiralık konut” sağlamaya yönelik bir politika uygulanmamış, piyasa mekanizmasına bırakılmış mülk edindirmeye odaklı bir konut politikası izlenmiştir. Dolayısıyla barınma sorunu özellikle dar gelirli kesimler için çözülememiştir.³¹ Roman topluluklarının barınma sorunu da bu çerçevede çözümsüz kalmıştır.

Türkiye’nin AB’ye üyelik süreci ve Kopenhag kriterlerinde azınlıklara verilen önemin artmasıyla hükümet, ayrımcılık karşıtı ve farklılıklara saygı üzerine bir söylem benimsemiş ve bu doğrultuda Roman vatandaşların sorunlarının iyileştirilmesi amacıyla 2010 yılında “Roman açılımı”nı gündemine taşımıştır. Bu gelişmeyle hükümet yetkilileri (dönemin Başbakanı) tarafından “sağlıklı bir çevrede barınma” sorununun çözümüne yönelik TOKİ’nin Roman vatandaşlar için konut inşa edeceği açıklanmıştır.³² Ancak uygulamalara bakıldığında, Romanların sorun, gereksinim ve taleplerinin göz önüne alınmadığı, aksine konut projeleriyle Romanlara nasıl yaşamaları gerektiğinin, neye ihtiyaçları olduğunun ve ne istediklerinin dikte edildiği görülmektedir.³³

Dolayısıyla konut piyasasının arz tarafı Romanlara daha az konut seçeneği ya da kent içinde daha az yer değiştirebilme özgürlüğü sunmaktadır. Böylece sosyal dışlanma ve ayrışma sorunları artarak sadece yer değiştirmektedir.

Romanların Konut Seçimi ve Kısıtlamaları: Tekirdağ-Aydoğdu Mahallesi

Yukarıda, Romanların konut ayrışması ve konut kariyerini etkileyen konut piyasasının arz tarafındaki faktörler ele alındı. Bu bölümde, örnek alan çalışmasıyla konut piyasasının talep tarafındaki faktörler, başka bir deyişle, hanehalkı konut seçimleri ve hanehalkı kısıtlamaları/kaynakları analiz edilecektir.

Çalışma alanı, yaklaşık 10.000 Roman nüfusun bulunduğu Tekirdağ kentinin Aydoğdu Mahallesi’dir. Kentin diğer parçalarından izole olan ve kent merkezine yakın avantajlı bir konumda yer alan mahallede ilgili yerel yönetim kentsel dönüşüm uygulamayı düşünmektedir (Şekil 2).

Roman hanehalkının seçimlerini ve kaynaklarını analiz etmek amacıyla 2013-2016 yılları arasında mahalledeki 320 hane ile anket yapılmış (kapalı uçlu birden fazla seçenekli sorular sorulmuş), ilgili kurum ve örgütlerdeki (Valilik, Belediye, Muhtarlık, Roman dernekleri, İlköğretim Okulu, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü) yetkililerle ve emlakçılarla derin görüşmeler (2013 Haziran ve 2015 Temmuz-Ağustos aylarında 20 kişi ile) yapılmış ve mekânsal doku analiz edilmiştir.

Hanehalkı seçimlerini/tercihlerini saptamak amacıyla mahalledeki Roman hanehalkının karakteristikleri, yaşam döngüsündeki olaylar ve pozisyonlar ve yaşam biçimi incelenmiştir.

Hanehalkı Karakteristikleri

Anket verilerine göre, hane nüfusu çoğunlukla dört (%33,8) kişidir. Geriye kalan hanelerin %19,4’ü 5 kişiden, %13,4’ü 3 kişiden ve %10,6’sı 6 kişiden oluşmaktadır. 7 ila 10 kişilik nüfusa sahip ailelerin oranı ise, %16,5’tir. Hane-

²⁸ Türkün ve Yapıcı, 2009. bazılarıdır.

²⁹ İstanbul Küçükbakkalköy, Sulukule, Bursa Kamberler mahallesi, Sam-sun 246 Evler vb. bu projelerden

³⁰ Marsh, 2008b; Güzey, 2009; Akkan vd., 2011.

³¹ Türkün, 2010.

³² <http://www.milliyet.com.tr/roman-lara-toki-acilimi-gundem-1211405/> (15.03.2010 tarihli haber)

³³ Onbaşı, 2012.

Şekil 2. Tekirdağ kentinde Aydoğdu Mahallesi'nin konumu.

lerin %68,1'i tek aile, geriye kalanı iki (%22,8), üç (%7,2) ve dört (%0,3) aileden oluşmaktadır (%1,6'sı yanıt vermemiştir). Azımsanmayacak bir oranda (%30,3), birden fazla ailenin bir arada kalabalık halde yaşadığı görülmektedir. Kalabalık yaşam büyük konuta olan gereksinimi artırmasına rağmen, aşağıda açıklanacak kısıtlı kaynaklar nedeniyle kişi başına düşen konut alanı oldukça düşüktür.

Hanehalkı Yaşam Döngüsündeki Olaylar ve Pozisyonlar

Romanlar kendi içlerinden olanlarla erken yaşta evlenmektedir. Mahallede 17 ve 18 yaşında evlenenlerin üçte bir oranında (%37,6) olduğu, 13 ile 16 yaş arasında evlenenlerin (özellikle kız çocukları) %14,9 oranında olduğu görülmektedir. Erken yaşta evlenenler, aileleriyle birlikte yaşamaktadır. Kaçınıcı evlilikleri olduğu sorusuna, %71,3'ü birinci, %24,7'si ikinci ve %1,9'u üçüncü evlilikleri olduğu yanıtını vermiştir (%2,2'si yanıt vermemiştir). 17 yaş altında evlenenlerde, birden fazla evlilik yapma oranı, 18 yaş ve üstünde evlenenlere oranla %98 daha fazladır. Derin görüşmelerde, cezaevine giren veya ayrılmış ebeveynler nedeniyle parçalanmış aile hayatının varlığından bahsedilmiştir. Söz konusu nedenler, birden fazla hanenin bir arada yaşamasına veya çok farklı konut kullanıcı profillerine neden olmaktadır.

Mahallede yaşayan Romanlar, düzenli gelir getirmeyen, sosyal güvencesi olmayan, düşük ücretli enformel işlerde çalışmakta; daha çok, çalışma saatleri esnek olan işleri tercih etmektedir. Derin görüşmelerde, yasal olmayan iş yapanlar (uyuşturucu satıcılığı, silah ve kadın ticareti gibi) dışındakilerin genellikle hamallık, pazarcılık, toplayıcılık, taşımacılık, müzisyenlik gibi işler yaptığı, kadınların temizliğe gittiği ve fal baktığı ifade edilmiştir. Anket katılımcıların

nın çalıştıkları işler incelendiğinde (Tablo 1), %9,1'inin hurdacılık yaptığı, %8,8'inin işçi, %8,1'in esnaf, %7,5'inin çiftçi olduğu, %5,9'unun temizlik, %5,3'ünün müzisyenlik yaptığı, %18,3'ünün diğer geçici işlerde çalıştığı görülmektedir. Çalıştıkları bu işler, konut piyasasında zayıf konumda olmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla Roman hanehalkının yaşam döngüsündeki olaylar ve pozisyonlar, konut talebinin, konut tipinin ve konut hareketliliğinin sınırlı olmasına yol açmaktadır.

Hanehalkı Yaşam Biçimi

Romanlar kültürel özellikleri ve yaşam biçimleri gereği, toplumun genelinden farklı olarak bohem yaşam tarzına sahiptirler. Mahalledeki Romanlara en belirgin özellikleri sorulduğunda (Tablo 2), sırasıyla, katılımcıların %23,5'i "eğlenmeyi sevmeleri", %18,8'i "anı/günü yaşıyor olmaları", %17,5'i "konuştukları dil", %13,8'i "özgürlüğe düşkün olmaları", %10,2'si "renkli elbiseleri", %9,5'i "dansları" yanıtını vermiştir.

Romanlar göçebe yaşam tarzından kaynaklanan genetik kodları nedeniyle doğayı kutsal olarak görmekte, doğaya öykünmekte³⁴ ve kapalı mekanlarda bulunmak istemektedir. Bu yaşam biçimi, talep edilen konut tipini ve konut yakın çevresindeki yarı-özel veya kamusal mekanlara olan talebi biçimlendirmektedir. Müstakil, bahçeli, renkli cepheli konut talebi, yarı-özel mekan olarak sokağın aktif kullanımı ve açık kamusal mekan talebi bununla ilişkilidir. Sokak, onlar için özgürlük demektir, sosyalleşme ortamıdır. Sokakta sohbet etme, eğlenme, nişan-düğün, oyun oynama gibi aktiviteler gerçekleşmektedir.

³⁴ Berger, 2000.

Tablo 1. Yaptıkları iş

Yaptığı iş	Frekans	Yüzde oranı (%)
Esnaf	26	
Hurdacı	29	9.1
Müziyen	17	5.3
Temzilikçi	19	5.9
Memur	3	0.9
Çiççi – Balıkçı	24	7.5
İşçi	28	8.8
Diğer Geçici İşler	59	18.3
Toplam	205	63.9
Geçersiz Kayıt*	115	36.1
Genel Toplam	320	100.0

*Geçersiz kayıt, yaptığı iş konusunda ketum davranıp soruyu yanıtız bırakanları ifade etmektedir.

Anket katılımcılarının %36,9'unun en az 20 yıl ve üzerinde mahallede yaşadığı görülmektedir. Bu da Romanların

mahalleye aidiyetlerinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Mahallede yaşayan Romanlar toplumdan soyutlanmış, içe kapalı bir yaşam sürdürmektedir. Bu durum, kimliklerinin korunması ve kültürlerinin sürekliliği, eşitsizlik ve yoksullukla mücadele, dayanışma ve yabancılara karşı kendilerini savunma açısından tercih edilmektedir. Anket sorularına verilen yanıtlar buna paraleldir. Katılımcıların %29,4'ü "kendilerini güvende hissetmeleri", %20,3'ü "aralarında dayanışma ve yardımlaşma sağlamaları", %19,5'i "aralarında güç birliği oluşturabilmeleri", %15,9'u "kimliklerini koruyabilmeleri" ve %12,7'si "kültürlerinin sürekliliğini sağlayabilmeleri" nedeniyle içe kapalı bir yaşam tercih ettiklerini belirtmiştir (Tablo 3).

"Roman kimliğinizi ve kültürünüzü nasıl koruyorsunuz?" sorusuna (Tablo 4), katılımcıların %30,9'u "aynı mahallede yaşayarak", %25,8'i, "kendi içimizden olanlarla evlenerek", %19,1'i "Roman olmayanlarla sınırlı iletişim kurarak" ve %11,2'si "çocuklarımızı kendi geleneklerimiz doğrultusunda eğiterek" yanıtını vermiştir.

Tablo 2. En belirgin özellikleri

En belirgin özellik	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Anı / günü yaşıyor olmamız	143	18.8	45.8
Eğlenmeyi sevmemiz	179	23.5	57.4
Renkli elbiselerimiz	78	10.2	25.0
Konuştığımız dil	133	17.5	42.6
Özgürlüğe düşün olmamız	105	13.8	33.7
Danslarımız	72	9.5	23.1
Bitkileri ve hayvanları sevmemiz	47	6.2	15.1
Diğer	4	0.5	1.3
Toplam	761	100.0	243.9

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 143 (%44,7) kişi 761 cevap vermiştir. 177 (%55,3) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

Tablo 3. İçe kapalı yaşam tercihlerinin nedenleri

İçe kapalı yaşam nedeni	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Kimliğimizi koruyabilmek	75	15.9	26.0
Aramızda dayanışma-yardımlaşma sağlamak	96	20.3	33.3
Kültürümüzün sürekliliğini sağlamak	60	12.7	20.8
Aramızda güç birliği oluşturabilmek	92	19.5	31.9
Kendimizi güvende hissetmek	139	29.4	48.3
Diğer	11	2.3	3.8
Toplam	473	100.0	164.2

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 288 (%90,0) kişi 473 cevap vermiştir. 32 (%10,0) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

Tablo 4. Roman kimliğini ve kültürünü koruma şekli

Kültürü koruma seçenekleri	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Kendi içimizden olanlarla evlenerek	170	25.8	54.5
Geçici işlerde çalışarak	40	6.1	12.8
Roman olmayanlarla sınırlı iletişim kurarak	126	19.1	40.4
Çocuklarımızı kendi geleneklerimiz doğrultusunda eğiterek	74	11.2	23.7
Dini değerlerimizi koruyarak	44	6.7	14.1
Bütün Romanlar aynı mahallede yaşayarak	203	30.9	65.1
Diğer	1	0.2	0.3
Toplam	658	100.0	210.9

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 312 (%97,5) kişi 658 cevap vermiştir. 8 (% 2,5) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

Tablo 5. Geçici işlerde çalışma nedenleri

Geçici işlerde çalışma nedenleri	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Zorunluluk seçenek yokluğu	218	45.1	73.6
Eğitim düzeyimizin yetersiz olması	122	25.3	41.2
Esnek rahat çalışma saatinin olması	45	9.3	15.2
Disiplin ve kuralların az olması	22	4.6	7.4
Sevdiğimiz, eğlendiğimiz ve bildiğimiz işte çalışma isteği	51	10.6	17.2
Sorumluluğunun az olması	22	4.6	7.4
Diğer	3	0.6	1.0
Toplam	483	100.0	163.2

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 296 (%92,5) kişi 483 cevap vermiştir. 24 (% 7,5) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

Roman hanehalkının yaşam biçimi; kültürel süreklilik, dayanışma ağları, yere bağlılık ve yabancılara karşı kendilerini savunma nedeniyle konut ayrışmasının gönüllülüğe dayalı kültürel bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır.

Hanehalkı kısıtlamalarını/kaynaklarını tespit etmek amacıyla Mahallede yaşayan Roman hanehalkının finansal, bilişsel, politik ve sosyal kaynakları ve mevcut konut ve yerleşim durumu incelenmiştir.

Finansal Kaynaklar

Bir hanenin finansal kaynakları, konut piyasasındaki konumunu ve konut koşullarını belirlemektedir. Anket katılımcılarının %31,6'sı daimi bir işte çalışmakta; geriye kalan büyük çoğunluk ya parttime işlerde (%31,9) çalışmaktadır veya işsizdir (%29,4). Katılımcıların %45,1'i "zorunluluk veya seçenek yokluğu" nedeniyle, %25,3'ü "eğitim düzeylerinin yetersizliği" nedeniyle, %10,6'sı "sevindikleri, eğlendikleri ve bildikleri iş" olduğu için, %9,3'ü de "esnek veya rahat çalışma saati olan bir iş" olduğu için geçici işlerde çalıştıklarını ifade etmiştir (Tablo 5). Ayrıca derin görüşmelerde, iş başvurularında ikametgah belgelerinde "Aydoğ-

du mahallesi" yazdığı için iş piyasasından dışlandıklarını belirtmişlerdir. Ailelerin %43,1'inin ortalama aylık geliri 501-1000 TL arasında, %35,9'ununki 500 TL ve altındadır (%21'inin 1001 TL ve üzerinde). Daimi işlerde çalışanlar dışındakilerin aylık kazançları yaptıkları işlerin geçiciliği nedeniyle değişebilmektedir. Katılımcıların eğitim seviyelerinin düşüklüğü ve sahip oldukları işler ile gelirleri arasında doğrusal bir ilişki vardır.

Gelirlerinin daima belirsiz olduğu ve geçim stratejilerini günü kurtarmak üzere inşa eden Romanlar, yardımlara bağlı bir yaşam sürdürmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%79,8'inin) Valilik, belediye veya diğer kamu kurumlarından kömür, gıda, eğitim ve para yardımı almaktadır.

Kiracı olan katılımcıların aylık kira miktarları 100-200 TL arasındadır. Emlakçılarla yapılan görüşmelere göre, mahallede konutlar genellikle 1000-1500 veya 2000 TL'ye bir seneliğine kiralanmaktadır. Tek oda, giriş ve tuvaletten oluşan bir konut aylık 150-200 TL'ye; şehir merkezine doğru iki oda bir salon ve tuvaletten oluşan bir konut 250- 300 TL'ye kiraya verilmektedir.

Tablo 6. Roman derneklerinin yararları

Roman derneklerinin yararı	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Yardımlaşma ve Dayanışma imkanı	119	20,6	37,5
Haklarımızı savunma	97	16,8	30,6
Sorunlarımıza çözüm bulma	55	9,5	17,4
Kültürümüzü araştırma	43	7,5	13,6
Birlik olup sesimizi duyurma	34	5,9	10,7
Mesleki eğitim kursları düzenleme	15	2,6	4,7
Eğitim bursu sağlama	19	3,3	6,0
İş bulma	60	10,4	18,9
Toplu sünnet ve nikah töreni düzenleme	17	2,9	5,4
Yararı yoktur	112	19,4	35,3
Diğer	6	1,0	1,9
Toplam	577	100,0	182,0

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemeden; 317 (%99,1) kişi 577 cevap vermiştir. 3 (% 0,9) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

Mahalledeki Roman hanehalkı işgücü piyasasında zayıf konumda olmaları ve sahip oldukları kısıtlı finansal kaynaklar nedeniyle, konut piyasasında daha az seçeneğe sahiptirler ve kötü konut koşullarında yaşarlar. Düşük gelir seviyesi ve gelir güvencesinden yoksunluk, özellikle kiracı Romanların konut sahibi olmalarını zorlaştırmaktadır.

Bilişsel Kaynaklar

Mahalledeki Romanların eğitim seviyeleri oldukça düşüktür. Katılımcılardan okur yazar olmayanların oranı %15,3 (ki bu oran içinde kadınların payı daha fazladır), okur yazarların oranı %12,2 ve ilkokul mezunu olanların oranı %56,3'tür. Ortaokul ve lise eğitimleri olanların toplam oranı ancak %9,7'dir (%0,6 üniversite mezunu). İlkokul sonrası eğitim alanlar içinde erkeklerin oranı daha fazladır.

Mahalledeki ilkokulların yetkilileriyle yapılan görüşmelere göre, farkındalıkları olan az sayıda aile dışında çoğu aile eğitime önem vermemektedir. Roman çocuklar sıklıkla okula devamsızlık yapmaktadır ve akademik başarıları düşüktür. Çocukların eğitiminde örgün eğitimden ziyade mahallenin etkisi baskındır.

Romanlar eğitim ve beceri düzeyinin düşüklüğü nedeniyle, iş piyasasında ve dolayısıyla konut piyasasında avantajlı bir konumda değildir ve konut piyasası bilgisine erişimleri kısıtlıdır. Konut piyasası bilgisi sadece görsel medyaya sınırlıdır ve bu, istenilen konut durumuna ulaşmayı engellemektedir.

Politik Kaynaklar

Romanların politik kaynakları, konut ve yerleşme özgürlüğü haklarını savunma ve elde etme olasılığını yansıtır. İstenilen konuta ulaşma çabalarında onlara olanaklar sunar. Bu kapsamda Romanların örgütlenmeye verdikleri önem

ve örgütlenme düzeyleri önemli rol oynar. Mahallede kendi kurdukları iki dernek aktif çalışmalar yürütmektedir. Bunlardan "Tekirdağ Roman Kültürünü Yaşatma ve Müzisyenler Derneği", Roman müzik kültürüne yönelik çalışmalar yapmaktadır. "Aydoğdu Mahallesi Esnaf ve Romanlar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği" ise daha çok sosyal projeler (örn, Kuran kursu, meslek edindirme kursları, halk oyunu kursu) gerçekleştirmekte ve Romanların problemlerini ilgili platformlara taşımaktadır. Ancak üye sayıları oldukça azdır (ortalama 25 kişi).

Roman derneklerinin yararlarıyla ilgili soruya, katılımcıların %20,6'sı "yardımlaşma ve dayanışma imkanı", %16,8'i "haklarımızı savunma", %10,4'ü "iş bulma", %9,5'i "sorunlarımıza çözüm bulma" yanıtını verirken, %19,4'ü "yararının olmadığını" düşünmektedir (Tablo 6). Derin görüşmelerde Romanlar, "sağlıklı bir konutta ve çevrede yaşama", "sosyal güvenlik" ve "iş bulma" hakkının devlet tarafından kendilerine yeterince sağlanmadığını düşünmektedir.

Örgütlenme yetersizliği, yerel seçimlere ve yerel yönetime bağlı kent konseylerine katılımı düşük temsiliyet ve yasal haklar konusundaki bilgi ve bilinç eksikliği, Roman hanehalkının politik kaynaklarının zayıf olmasına neden olmaktadır. Toplum katılım hakkını yeterince kullanamama, konut piyasasında iyi bir konuma erişimlerini kısıtlamakta veya istenilen konuta erişimde siyasi baskı oluşturmayı engellemektedir.

Sosyal Kaynaklar

Mahalledeki Roman hanehalkı önyargılı ve damgalayıcı yaklaşımlar ve mahallenin suç odağı olduğuna ilişkin algı nedeniyle toplumun diğer kesimiyle oldukça sınırlı iletişimde bulunmakta ve toplumla bütünleşme sorunları yaşamaktadır. Buna dar bir çevrede sosyalleşmeleri ve "ma-

Tablo 7. Toplumun Aydoğdu Romanları'na bakış açısı

Toplumun bakış açısı	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
İnanç farklılığımız olduğunu düşünmeleri	71	6.0	22.5
Suçlu olduğumuzu düşünmeleri	119	10.1	37.8
Temiz olmadığımızı düşünmeleri	147	12.5	46.7
Ahlaksız olduğumuzu düşünmeleri	150	12.7	47.6
Kavgacı olduğumuzu düşünmeleri	143	12.1	45.4
Tembel olduğumuzu düşünmeleri	95	8.1	30.2
Dilenci olduğumuzu düşünmeleri	80	6.8	25.4
Tehlikeli olduğumuzu düşünmeleri	133	11.3	42.2
Aç gözlü olduğumuzu düşünmeleri	117	9.9	37.1
Aile mahremiyetimizin olmadığını düşünmeleri	107	9.1	34.0
Diğer	18	1.5	5.7
Toplam	1180	100.0	374.6

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 315 (%98,4) kişi 1180 cevap vermiştir. 5 (% 1,6) kişi sorunun cevabını boş bırakmıştır. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

hale etkisi" de eklenince sosyal kaynakları oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu da iş ve konut piyasasındaki pozisyonlarını olumsuz etkilemektedir.

Toplumun kendilerine bakış açılarının ne olduğu sorusuna (Tablo 7), katılımcıların %12,7'si "ahlaksız olduğumuzu düşünmeleri", %12,5'i "temiz olmadığımızı düşünmeleri", %12,1'i "kavgacı olduğumuzu düşünmeleri", %11,3'ü "tehlikeli olduğumuzu düşünmeleri", %10,1'i suçlu olduğumuzu düşünmeleri, %9,9'u aç gözlü olduğumuzu düşünmeleri, %9,1'i "aile mahremiyetimizin olmadığını düşünmeleri" yanıtını vermiştir.

Derin görüşmelerde Romanlar, restoranlardan, hastanelerden, toplu ulaşım araçlarından, eğlence yerlerinden, okullardan, kamu kuruluşlarından, iş ve konut piyasasından dışlandıklarını ifade etmiştir.

Tekirdağ İl Emniyet Müdürlüğü'nden yetkililerle yapılan görüşmeye göre, Tekirdağ'da suç işleyenlerin genellikle Roman vatandaşı olduğu ve bunun büyük kısmının da Aydoğdu mahallesindeki Romanlardan oluştuğu belirtilmiştir. Tekirdağ halkı mahalleyi "girilemez, tehlikeli" bir yer olarak betimlemektedir.

Mevcut Konut ve Yerleşim Durumu

Yaşanılan yerleşimin ve konutun özellikleri, konut hareketliliğini ve "yeterli konut"³⁵ erişim talebini etkilemektedir. Kent merkezine yakın konumdaki Aydoğdu mahallesi, Romanlar için maddi avantajlar sağlamakta ve kentle bütünleşmek için fırsatlar sunmaktadır. Romanlar yaptıkları işler gereği merkezle bağlantılı olmak ve eğitim, sağlık,

kamu kurumlarına vb. ek bir ulaşım maliyeti ayırmadan yaya olarak erişmek istemektedir. Bu nedenle uygulanacak bir dönüşüm projesinin "yerinde iyileştirme" ile yapılmasını talep etmektedirler.

Mahallede farklı barınma türleri yer almaktadır (Şekil 3-5). Mahallenin bir kısmında çadırlar (yaklaşık 20 adet) bulunmaktadır. Çadırda yaşam, yarı-göçebelik tercihindendir kaynaklanmamakta, konut kiralayacak durumu olmayanlar çadırda yaşamaktadır. Burada yaşayan Romanlar atlarıyla iç içe bir yaşam sürmektedir.

Baraka, kerpiç veya kagir tipi yapılarda yaşayan Romanlar ise; ortalama 56 m², mahremiyet ve hijyen açısından oldukça elverişsiz, kalitesiz, düşük standartlı konutlarda barınmaktadır. Alandaki 791 binanın 755'i kötü (%95) niteliktedir (bkz. Şekil 6).

Tek odalı veya bir oda bir giriş olmak üzere bir buçuk odalı konutlar çoğunluktadır. Konutta genellikle ortak kullanılan odalar mevcuttur. Katılımcıların %38,7'sinin konutunda "mutfak ve oturma odası", %30,1'inde "mutfak,

Şekil 3. Konutlarda yaşam (Duygu Gökçe arşivi).

³⁵ Optimum durumu ifade eden "yeterli konut" kavramı; yeterli mahremiyet, yeterli mekan, yeterli güvenlik, yararlanma güvencesi, erişilebilirlik, yapısal sağlık, yeterli aydınlatma, ısıtma ve havalandırma, temel altyapı, sağlıklı çevre ve tüm bunların uygun fiyatla edinilebilmesi olarak tanımlanabilir.

Şekil 4. Konutlarda yaşam (Duygu Gökce arşivi).

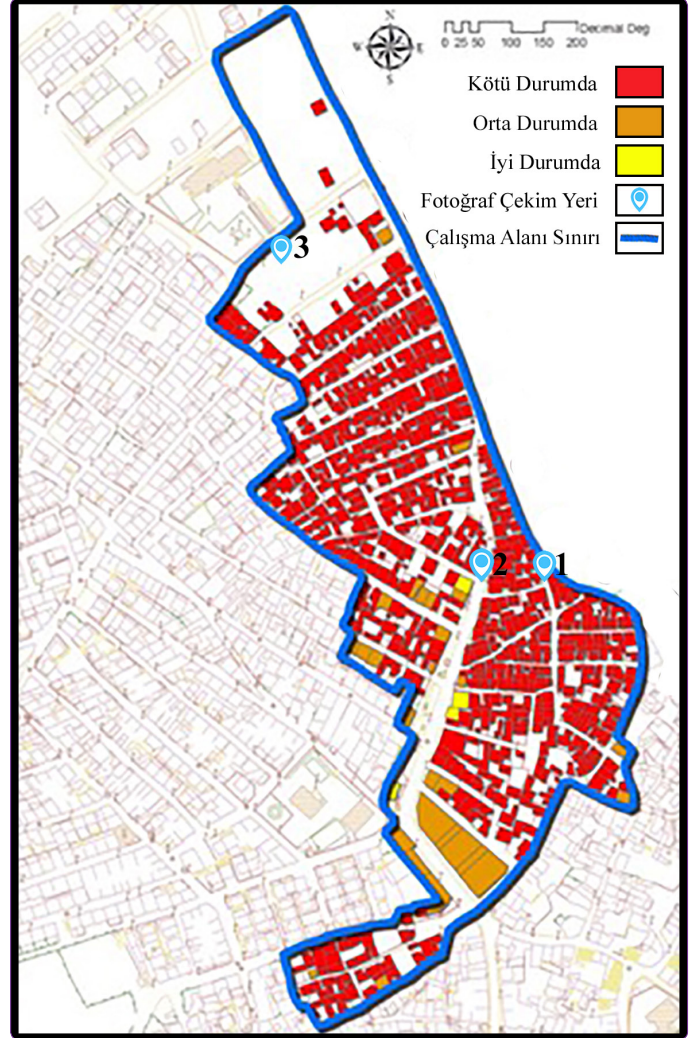
Şekil 5. Çadırlarda yaşam (Duygu Gökce arşivi).

oturma odası ve yatak odası”, %23,4’ünde “banyo, mutfak, oturma odası ve yatak odası”, %7,8’inde “oturma odası ve yatak odası” aynı mekandır. Mutfak giriştedir ve mutfak için ayrılmış özel bir alan niteliğinde değildir. Durumu daha iyi olanların tuvaletleri konutunun içindedir. Banyo ve tuvalet katılımcıların %66,9’unun konutunun içinde, %33,1’inin dışında, bahçededir.

Genellikle bir parselde birden fazla hane yaşamaktadır. Evlenen çocuklarına parselde yeterli alan varsa ayrı kapısı olan bir oda yapmaktadırlar ve her bir oda kendini bir hane olarak algılamaktadır. Yoğun bir yapılaşma deseninin görüldüğü alanda, konutlar arası mesafe oldukça yakın veya bitişiktir.

Sokaklar genellikle dar ve kaldırımsızdır, çıkmaz sokaklar bulunmaktadır. Düzenli otopark alanı yoktur, motosikletler veya arabalar sokağa park etmektedir. Sokaklarda at dışkıları, hurda yığınları, çöpler vb. kirleticiler mevcuttur. Mahallede sosyal altyapı (ör. çocuk oyun alanı, sağlık ve sosyo-kültürel alanlar) ve teknik altyapı (ör. otopark, çöp-atık toplama, toplu ulaşım sorunu) yetersizdir.

Mahallede, hem mahalleli hem de kent sakinleri için gü-

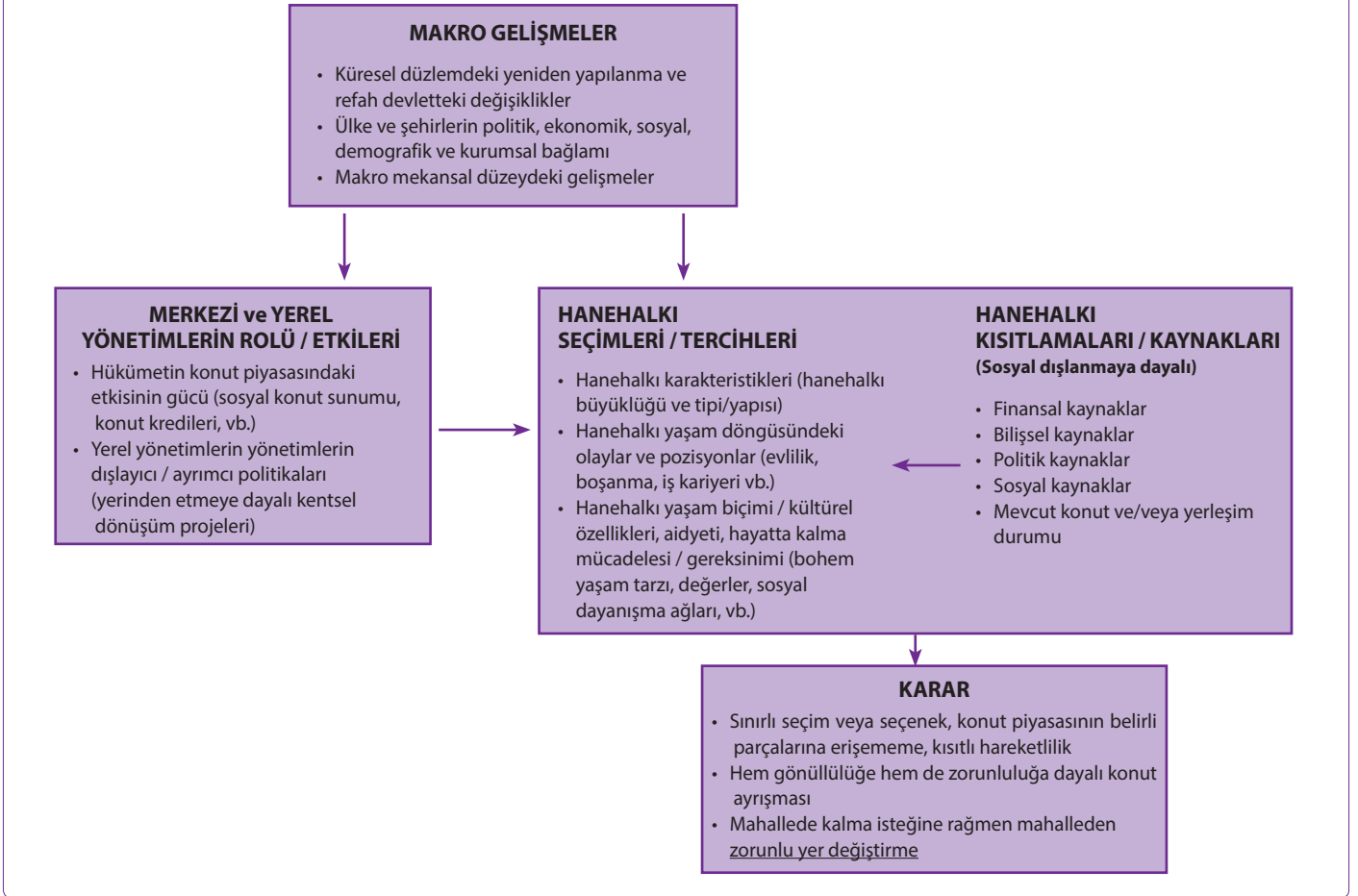

Şekil 6. Bina durum analizi.

venlik tehdidi oluşturan bir suç bölgesi yer almaktadır. Derin görüşmelerde, mahallenin belirli bir kısmında kazancını hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı, silah kaçakçılığı, kadın ticareti ile sağlayan bir grubun yaşadığı belirtilmiştir.

Konutun mülkiyet durumu; konut piyasası içinde konut tahsisinde önceliği belirlemekte, konut seçeneklerini ve konutta kalış süresini etkilemektedir. Romanların bir kısmı (%15), kamuya ait topraklar üzerinde kaçak olarak yaptıkları yapılarla yaşamaktadır. Derin görüşmelere göre, özellikle mahalleye ilk yerleşen hanelerin geçmiş yıllarda, ilgili belediye tarafından verilmiş, konutlarda oturma iznini tanımlayan tapu tahsis belgeleri bulunmaktadır. Mahalle sakini Romanların yaklaşık dörtte biri için konut edinme olanakları sadece kiralık konutlarla sınırlıdır. Katılımcıların %65,4’ü ev sahibi, %24,5’i kiracıdır (%10,1’i aile yakınına ait bir konutta yaşamaktadır). Kentsel dönüşüm projeleriyle TOKİ tarafından inşa edilen konutlardan sadece mülk sahipleri yararlanabildiği için, mülkiyet güvencesinden yoksunluk; dönüşüm projeleriyle gerçekleşen tahliyeler karşısında savunmasız kalma ve tazminat haklarından

Türkiye’de Romanların Konut Ayrışmasını Etkileyen Faktörler ve Konut Talebi Oluşumu

Şekil 7. Türkiye’de Romanların konut ayrışmasını etkileyen faktörler ve konut talebi oluşumu.

mahrum olma riski barındırmaktadır. Ayrımcı uygulamalar özel kiralık sektörde de görülmektedir. Emlakçılarla yapılan görüşmelere göre, mülk sahipleri, kiralarını zamanında ödemedikleri ve konuta gerekli özeni göstermedikleri gerekçesiyle Romanları kiracı olarak istememektedir.

Mahallenin söz konusu mekânsal dokusunun ve konutlarının kötü koşulları, “yeterli konut” a erişimi esas alan bir kentsel dönüşüm projesi talebine yol açmaktadır.

Roman hanehalkının kaynakları; “yeterli konut” a erişimlerini, konut piyasasındaki güçlerini ve konuta ayrılacak kaynağı etkilemektedir. Oldukça sınırlı kaynaklara sahip oldukları için konut piyasasında nitelik ve fiyat açısından fazla seçim olanakları yoktur. Bu koşullarda, mevcut konut stokundaki en istenmeyen veya kendilerine teklif edilen düşük standartlı konutları kabullenmek zorunda kalmaktadırlar. Sonuçta; konut piyasasının talep tarafındaki kısıtlı koşullar (sosyal dışlanmaya temelli) nedeniyle Romanlar, gecekondü tipi konutlarda ve kentin diğer parçalarından ayrılmış çöküntü mahallelerinde yaşamak zorunda kalmaktadır.

Türkiye ve örnek alan bağlamında Romanların konut ayrışması etkileyen konut piyasasının arz tarafındaki faktörler ile konut piyasasının talep tarafındaki faktörler Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 7’de belirtilen Romanların konut ayrışmasını etkileyen farklı düzeylerdeki faktörler; etnik konut ayrışmasını açıklayan teorik yaklaşımlarla (davranışsal yaklaşımlar, kısıtlama odaklı yaklaşımlar, makro gelişmeler, vb.) örtüşmekte; sadece bu faktörlerin içeriği ülkenin toplumsal bağlamına göre diğer ülkelerden (Batı Avrupa ve Amerika ülkeleri; ör. ülkenin gelişmişlik düzeyi, hükümet politikaları, etnik gruplara ve göçmenlere bakışı vb. açısından) farklılaşmaktadır. Öte yandan, Türkiye bağlamında Romanların konut ayrışmasının ve konut kariyerinin; hem gönüllülüğe (sosyal ağlar ve yere bağlılık nedeniyle kültürel bir tercih) hem de zorunluluğa (sosyal dışlanmaya bağlı bir savunma mekanizması) dayandığı, bununla birlikte, konut piyasasının arz tarafındaki uygulamalar ve hanehalkının sahip olduğu kısıtlı kaynaklar nedeniyle daha çok zorunlu bir tercih olduğu görülmektedir. Konut ayrışmasının aynı zamanda,

Tablo 8. Olası bir kentsel dönüşümde ilgili yerel yönetimden talepler

Yönetimden talepler	Yanıtların		Toplam yanıtların yüzde oranı (%)
	Sayısı	Yüzde oranı (%)	
Aynı mahallede kalmamız	201	14.7	56.1
Merkeze yakın daha iyi koşullarda farklı bir yere taşınma	65	4.8	20.3
Yaya yolu ağırlıklı sokaklar	49	3.6	15.4
Toplu taşıma duraklarına kolay ulaşım	40	2.9	12.5
TOKİ'nin aynı mahallede yaşam biçimimize uygun konutlar yapması	196	14.4	55.3
Eğitim, sosyal, dini, sağlık tesisi gibi tüm tesislerin yapılması	53	3.9	16.6
Çocuk oyun alanlarının ve parkların yapılması	121	8.9	37.8
Spor alanlarının yapılması	81	5.9	25.3
Avlulu-bahçeli evler	97	7.1	30.3
Sokakta banklar, ağaçlar, çiçekler	59	4.3	18.4
Mahalle meydanı	83	6.1	25.9
Hayvan besleyebileceğimiz alanlar	133	9.7	41.6
Müstakil az katlı evler	123	9.0	38.4
Diğer	65	4.8	20.4
Toplam	1366	100.0	426.9

"Birden çok seçim" imkanı olan bu soruya 320 kişiden oluşan örneklemden; 320 (%100,0) kişi 1366 cevap vermiştir. Geçerli cevaplara istinaden dağılım tablosu yukarıdadır.

eğitim, istihdam, sağlık ve diğer kentsel hizmetlere erişimin düzeyini de belirlediği ve toplumsal eşitsizliğin en görünür işareti olduğu saptanmıştır.

Sonuç

Türkiye bağlamında, gönüllülükten daha çok zorunlu bir tercihe dönüşen Romanların konut ayrışması, çok boyutlu sosyal dışlanma sürecinin bir tezahürüdür ve avantajlardan ziyade dezavantajlara yol açmaktadır. Örneğin, topluma katılım ve bütünleşme sorunu, önyargıların pekiştirilmesi, eğitimden, kamusal alandan, iş ve konut piyasasından dışlanma, aşırı yoksulluk ve yoksunluk, suça ve şiddete eğilim, gençlerde uyuşturucu kullanımı, kısa yaşam süresi vb.

Romanların konut kariyerinin geleceği ise, ilgili yerel yönetimce uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projesinin uygulanma biçimiyle ve sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir. Tekirdağ belediyesinden yetkililerle yapılan görüşmelerde; alanda kötü fiziki koşullar nedeniyle deprem riskli bir yapılaşmanın bulunduğu, bu nedenle belediyenin alana bir dönüşüm uygulayacağı, bu dönüşüm projesi ile alana lüks konut siteleri yapılacağı, Romanların kent dışında belirlenen bir alana tahliye edilerek TOKİ'nin yapacağı konutlara yerleştirileceği belirtilmiştir.

Oysa mahallelinin büyük kısmı (toplam %58'i), mahallede kalarak daha sağlıklı koşullarda barınabilecekleri ve yaşam biçimlerine uygun projeleri talep etmektedir. Katılımcıların %14,7'si "aynı mahallede kalmayı", %14,5'i "TOKİ'nin aynı mahallede yaşam biçimlerine uygun konutlar yapmasını" istemektedir. Öte yandan, %9,7'si "hayvan besleyebilecekleri alanlar", %9'u "müstakil, az katlı konut-

lar", %8,9'u "çocuk oyun alanları ve parklar" yapılmasını talep etmektedir (Tablo 8).

İlgili yönetimin rant kaygısına dayalı projesi uygulanırsa, Romanların mahallelerinde kalma isteğine rağmen zorunlu yer değiştirme yaşanacak, böylece Romanların konut sorunu çözümsüz kalacak, kiracılar mağdur olacak, sosyal dışlanmaları, yoksunluk ve yoksunlukları ve ayrışmanın getirdiği diğer olumsuzluklar derinleşerek artacaktır. Romanların gelecekteki konut kariyeri; Romanların seçim ve kararlarından çok, gereksinim, sorun ve talepleriyle örtüşmeyen tek tip konut projeleri ve zorunlu yer değiştirme ile sonuçlanacak görünmektedir.

Kötü ve sağlıksız konut stoku ve altyapı, Romanların alandan tahliye kararının meşru kılınmasında yeterli olmamalıdır. İlgili yönetimin Romanların evsiz kalma riskini dikkate alması, yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmaya yönelik alternatif çözümler üretmesi ve Romanlara yeterli güvenceleri vermesi gerekmektedir.

Romanların konut ayrışması ve konut kariyeri, çok boyutlu sosyal dışlanma sürecinin bir tezahürü olduğu için, yapılacak bir kentsel dönüşüm projesinin yerleşim özgürlüğü ve konut hakkını göz önünde bulundurarak, "sosyal içerme" odaklı kurgulanması ve bütünleşik ele alınması gereklidir. Ayrıca oturlan yere ilişkin hukuksal güvence, ödeme kolaylığı, kaliteli altyapı hizmetleri, oturulabilir ve erişilebilir konut, iş olanaklarına ve kamusal hizmetlere yakınlık, kültürel özelliklerin ifade olanağı, sürdürülebilir yerel kalkınma, toplumsal bütünleşme gibi konular da proje kapsamında ele alınmalıdır.

Kaynaklar

- Akkan, B.E., Deniz, M.B. ve Ertan, M. (2011) *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, İstanbul, Punto Baskı.
- Aksu, M. (2003) *Türkiye’de Çingene Olmak*, İstanbul, Ozan Yayıncılık.
- Arayıcı, A. (2008) *Avrupa’nın Vatansızları Çingeneler*, İstanbul, Kalkedon Yayınları.
- Arayıcı, A. (2009) “Gypsies: The Forgotten People of Turkey”, *International Social Science Journal*, Vol.59/193–194, p.527-538.
- Berger, H. (2000) *Çingene Mitolojisi*, Çev.M.Y.Sağlam, Ankara, Ayraç Yayınları.
- Bolt, G. S. and van Kempen, R. (1997) “Segregation and Turks’ Housing Conditions in Middle-Sized Dutch Cities”, *New Community*, Vol.23, p.363-384.
- Bolt, G., van Kempen, R. and van Ham, M. (2008) “Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy”, *Urban Studies*, Vol.45:7, p.1359-1384.
- Clark, W. A. V. (1992) “Residential Preferences and Residential Choices in a Multi-Ethnic Context”, *Demography*, Vol.29, p. 351-466.
- Clark, W.A.V. and Dieleman, F.M. (1996) *Households and Housing: Choice and Outcomes in the Housing Market*, New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research.
- Cozma, T., Cucos, C. and Momanu, M. (2000) “The Education of Roma Children in Romania: Description, Difficulties, Solutions”, *Intercultural Education*, Vol.11(3), p. 281-288.
- Ellis, G. and McWhirter, C. (2008) “Land-use Planning and Traveller-Gypsies: Towards Non-prejudicial Practice”, *Planning Practice & Research*, Vol.23(1), p.77-99.
- Greenfields, M. and Smith, D. (2010) “Housed Gypsy Travellers, Social Segregation and the Reconstruction of Communities”, *Housing Studies*, Vol.25:3, p. 397-412.
- Gültekin, N. and Güzey, Ö. (2007). “Divided Cities: Social and Residential Segregation: A Gypsy Neighborhood in Menzilahir, Edirne, Turkey”, 47th Congress of the European Regional Science Association, Paris.
- Gültekin, N. (2009) “The Impact of Social Exclusion in Residential Segregation: A Gypsy Neighbourhood Fevzi Pasa in Turkey”, *G.U. Journal of Science*, Vol.22(3), p.245-256.
- Güzey, Ö. (2009) “Sulukule’de Kentsel Dönüşüm: Devlet Eliyle Soylulaştırma”, *Mimarlık*, Vol.346, s.73-79.
- Home, R. (2002) “Negotiating Security of Tenure for Peri-Urban Settlement: Traveller-Gypsies and the Planning System in the United Kingdom”, *Habitat International*, Vol.26, p.335–346.
- Kolukirik, S. (2009) “Sosyolojik Perspektiften Türk(iye) Çingeneleri: İzmir Çingeneleri Üzerine Bir Araştırma”, *Dünden Bugüne Çingeneler*, İstanbul, Ozan Yayıncılık, s.11-58.
- Ladanyi, I. J. (1993) “Patterns of Residential Segregation and the Gypsy Minority in Budapest”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol.17(1), p.30-41.
- Lebedinski, L. (2012) “Residential Segregation and Labour Market Outcomes of Roma in Serbia”, *EALE Conference 2012*.
- Marsh, A. (2008a) “Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni”, *Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi*, İstanbul: Mart Matbaacılık, s.19-27.
- Marsh A. (2008b) “Unequal Citizenship: Human Rights Violations against Turkish Gypsies”, Ed.: E.Uzpeder, S.Danova/Roussinova, S.Özçelik, S.Gökçen, *Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey*, İstanbul, Mart Matbaacılık, p.55-114.
- Murie, A. and Musterd, S. (1996) “Social Segregation, Housing Tenure and Social Change in Dutch Cities in the Late 1980s”, *Urban Studies*, Vol.33, p. 495-516.
- Musterd, S. (2005) “Social and Ethnic Segregation in Europe: Levels, Causes and Effects”. *Journal of Urban Affairs*, Vol.27:3, p.331-348.
- Niner, P. (2004) “Accommodating Nomadism? An Examination of Accommodation Options for Gypsies and Travellers in England”, *Housing Studies*, Vol.19(2), p.141-159.
- Onbaşı Gençoğlu, F. (2012) “The Romani Opening in Turkey: Antidiscrimination?”, *Turkish Studies*, Vol.13:4, p.599-613.
- Önen, S. (2013) “Citizenship Rights of Gypsies in Turkey: Roma and Dom Communities”, *Middle Eastern Studies*, Vol.49 (4), p.608-622.
- Özüekren, A. S. and van Kempen, R. (1997) “Explaining Housing Conditions and Housing Market Positions”, Ed.: A.Ş. Özüekren and R. van Kempen (editör) *Turks in European Cities: Housing and Urban Segregation*, Utrecht, European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, p. 12-29.
- Özüekren, A. Ş. and Van Kempen, R. (2002) “Housing Careers of Minority Ethnic Groups: Experiences, Explanations and Prospects”, *Housing Studies*, Vol.17:3, p.365-379.
- Posova, D. (2012) “Residential Segregation: the Case Studies of Spatial Segregation of Roma Population in the Czech Republic”, Ed.: J.Penzes, Z.Radics, *Roma Population on the Peripheries of the Visegrad Countries, Integration Issues and Possible Solutions*, p.20-26.
- Powell, R. (2008) “Understanding the Stigmatization of Gypsies: Power and the Dialectics of (Dis)identification”, *Housing, Theory and Society*, Vol.25(2), p.87-109.
- Ratcliffe, P. (1999) “Housing Inequality and ‘Race’: Some Critical Reflections on The Concept of ‘Social Exclusion’”, *Ethnic and Racial Studies*, Vol.22 (1), p.1-22.
- Rex, J. (1996) *Ethnic Minorities in the Modern Nation State: Working Papers*, London, the Mc Millan Company, p. 3-11.
- Sigona, N. (2005) “Locating ‘The Gypsy Problem’. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and ‘Nomad Camps’”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol.31(4), p.741-756.
- Smith, D. and Greenfields, M. (2012) “Housed Gypsies and Travellers in the UK: work, exclusion and adaptation”, *Race and Class*, Vol.53(3), p.48-64.
- Türkiye’de Romanların Durumu (2010). *Türkiye’de Çalışma ve İnsana Yakışır İş Koşulları Sorunları*.
- Türkün, A. ve Yapıcı, M. (2009) “Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü”, *İktisat Dergisi*, Vol.499, s.48-58.
- Türkün, A. (2010) “Düşük ve Orta Gelirli Toplumsal Kesimler İçin Konut Çözümleri ve Dönüşüm Girişimleri”, *Kent Sempozyumu II*. 23 Mayıs 2010, İstanbul.
- Van Kempen, R. and Özüekren, A. Ş. (1998) “Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World”, *Urban Studies*, Vol.35:10, p.1631–1656.
- Van Kempen, R. and Priemus, H. (2002) “Revolution in Social Housing in The Netherlands: Possible Effects of New Housing Policies”, *Urban Studies*, Vol.39, p.237–253.
- van Kempen, R. and van Weesep, J. (1991) *Housing Low-Income Households in Dutch Cities*, Ed.: G. Sağlamer and A.Ş. Özüekren (editör) *Housing for the Urban Poor*, İstanbul, İstanbul Technical University, p. 9-21.
- Vincze, E. (2012) “Suggestions For The Pilot Integrated Housing Project For Marginalized Roma Communities From Pata-Rat, Cluj-Napoca”.